PRINCIPII ACTUALE DE ANALIZĂ A NUMELOR DE PERSOANĂ

CZU: 811.135.1`373.23

Raluca Miruna SOISUN

Şcoala Doctorală Studii Lingvistice Literare,
Universitatea de Stat din Moldova

CURRENT PRINCIPLES IN THE ANALYSIS OF PERSONAL NAMES

This paper highlights the structuralist elements which can be and are currently applied and the way research insights change with the diversification of language sciences. Traditionally, proper and common names are studies separately, as nouns.

Today, with the emergence of pragmatic antroponymy, its operational components of context of performance and act have come into focus. The act of communication is analyzed by the cooperation of various disciplines: sociolinguistics, psycholinguistics, philosophy of language, semiotics, stylistics, text theory etc. The new vision brings into antroponymy two basic concepts: antroponym Vs. appelative, which are used in the latest issues of academic grammars and in recent studies.

Keywords: *name, antroponym, appelative, pragmatics, sociolinguistics.*

Limba, ca toate fenomenele din natură şi societate, cunoaşte modificări şi este studiată diferit, pe măsură ce societatea şi cultura avansează. Ne propunem să arătăm cum s-a schimbat optica cercetării numelui de persoană şi cum se poate utiliza metodologia.

Noul dicţionar enciclopedic al ştiinţelor limbajului [1] este fundamentat pe semantică, în centrul lucrării stând problemele semnificaţiei, nivelurile şi modurile ei de manifestare, raporturile sale cu acţiunea. Autorii transmit un mesaj despre opţiuni fundamentale, marcate de pluralul „ştiinţe” şi singularul „limbaj”. De la structuralismul întemeiat de principiile lui Ferdinand de Saussure până în contemporaneitate, au apărut ştiinţe şi abordări noi. În anii 1950, Noam Chomsky a contestat metoda, susţinând că lingvistica trebuie să investigheze cunoaşterea inconştientă a limbii de către vorbitorii nativi (competenţă), nu limbajul produs efectiv de aceştia (performanţă).

Specifică structuralismului este concepţia potrivit căreia există opoziţii binare: limbă/vorbire, vorbire/scriere, mascul/femelă, natură/cultură, minte/corp, public/privat. Opoziţiile binare au o ierarhie, primul termen fiind considerat fundamental, iar celălalt secundar sau derivat. Analiza numelor de persoană utilizează principiul opoziţiilor de gen, acstea nefiind niciodată abandonate.

Claude Levi-Strauss lansează teorii culturale, care susţin că şi culturile, ca şi limbile, pot fi văzute ca sisteme de semne şi pot fi analizate în funcţie de relaţiile structurale dintre elementele lor. Michel Foucault, Jacques Lacan, Roman Jacobson şi Roland Barthes au adoptat şi dezvoltat principiile şi metodele structuralismului în semiotică şi naratologie. În cercetarea modernă s-au impus lingviştii funcţionalişti şi lingviştii cognitivişti. Primii consideră şi descriu limba ca un sistem funcţional, ceilalţi tratează limba ca instrument al cunoaşterii realităţii, apelând la metode de cercetare interdisciplinară din sociolingvistică, psiholingvistică, neurolingvistică, filozofia limbajului, semiotică etc. Situaţia specială a românei din Basarabia poate fi înţeleasă cu ajutorul conceptelor de „variaţionism lingvistic", „contact lingvistic", „bilingvism", „multilingvism", „diglosie" şi „limbi de contact în comunicarea umană" prezente în cercetarea prof. Irina Condrea [2]. Alte consideraţii utile apar în studiile recente ale Cristinei Ungureanu [3], care exemplifică tipuri de variaţie lingvistică: „cronolect", „regiolect", „sociolect", „idiolect" şi „genolect".

O analiză comparativă a prenumelor, împrumutate din limba rusă în limba română din Basarabia şi în limba română din România, nu poate ignora sociolingvistica. Se pot formula astfel răspunsuri la următoarele întrebări: De ce s-au împrumutat numai anumite prenume? De ce prenumele din Basarabia au primit sufixe diminutivale româneşti (*Igoraş, Igorel, Igorică, Igoriţă* etc.), iar cele din română, nu? De ce s-a păstrat *Olga* cu un singur diminutiv *Olguţa* şi nu s-a asimilat masculinul *Oleg*? Cum se explică opţiunea pentru *Nataşa* de la *Natalia* şi renunţarea la *Nătăliţa*? Este vorba despre diferenţele de percepţie a două limbi din familii diferite (una latină, cealaltă slavă) şi de modul de transmitere (de la populaţia rusofonă în Basarabia, şi pe cale culturală în România).

Analiza este o metodă ştiinţifică aplicată în studiul tuturor compartimentelor limbii. În mod tradiţional, s-a vorbit despre analiza fonetică, analiza gramaticală (morfologică şi sintactică), analiza etimologică, analiza stilistică. De la structuralism, s-a practicat analiza fonologică, analiza morfematică, analiza semantică.

Noţiunea de „paradigmă", introdusă de T. Kuhn, s-a extins. În gramatică, ea reprezenta iniţial ansamblul formelor flexionare (paradigma flexionară). Astăzi, vorbim despre paradigma cognitivă, pe care comunitatea academică o consideră drept reper metodologic general. Savantul Emil Coşeriu admite accepţia humboldiană a limbajului ca activitate, recunoaşte natura sa procesuală, arătând că limbajul nu foloseşte nume, ci le creează. Cognitiviştii propun interpretarea a cât mai multor forme lingvistice pentru a urmări modul în care omul înţelege lumea din jur.

Analiza numelor de persoană implică vocabularul, gramatica şi formarea cuvintelor. Vocabularul se schimbă mai repede şi primeşte mai uşor elemente din alte limbi decât structura gramaticală.

Numele de persoană pot fi antroponime, adică nume proprii şi apelative, adică nume comune, (încadrare tradiţională: substantiv comun *vs* substantiv propriu). Gramatica actuală nu mai socoteşte substantivul parte de vorbire, ci „o clasă lexico-gramaticală deschisă (care poate primi oricând noi membri, împrumutaţi sau formaţi

în limba română), delimitată prin câteva caracteristici semantico-referenţiale şi gramaticale" [4, p. 49]. Noua clasificare stabileşte, pe lângă substantive comune şi proprii, alte tipuri ca: substantive masive, substantive personale, substantive relaţionale. Din clasa substantivelor personale fac parte toate numele de persoană, antroponime sau apelative. Substantivul comun prototipic se defineşte prin câteva caracteristici semantice şi gramaticale. Substantivele proprii nume de persoană sunt neprototipice şi se disting prin alte particularităţi. Semantic, sunt autoreferenţiale, denumind indivizi unici (*Andrei, Maria*), morfologic – nu cunosc opoziţia de număr, dar contextual devin numărabile (două *Silvii*). La numele de persoană, genul este motivat (*Liviu, Livia*). Un nume unisex (*Gabi*) nu are gen motivat, putând fi masculin sau feminin. Un substantiv propriu utilizat metaforic sau metonimic are un comportament diferit: „L-am putea numi *un* nou *Grigorescu*" se analizează ca nume comun, dar prin convenţie se scrie cu majusculă. Dacă legătura cu referentul nu este percepută, se scrie cu literă mică: *o eugenie, un marghiloman*.

Antroponimele se pot clasifica după criteriul semantic în prenume, nume, porecle, supranume. Antroponimele neconvenţionale fac obiectul unor studii care relevă ceea ce este creativitate şi ceea ce este automatism verbal, precum şi efectul obţinut în situaţia de comunicare.

O noutate în investigarea onomasticii este semantica urmărită în evoluţia numelor proprii de persoană. Din analiza etimologică a prenumelor actuale se vede sensul iniţial, al numelui comun: *Bucur* (derivare regresivă de la verb), *Horia/Horea* (derivare de la *a hori*), *Sorin (a)-Sorana* de la s.m. *soare* (creaţii româneşti) sau împrumuturi: *Felicia*<adj. lat. *felix-icis* „fericit", *Letiţia*<lat. *laetitia* „veselie", *Bogdan<bog.* „Dumnezeu" şi *dan* „dat", *Constantin*<adj. lat. *constans-tis* „ferm, puternic".

Antroponimele nu au sens, în afara contextului, spre deosebire de apelative care au un potenţial conţinut semantic, iar semele sunt activate în momentul enunţului. Prin metaforizare, antroponimele pot deveni apelative, prin marcarea unui sem: *un caţavencu* „un demagog", *un mitică* „un zeflemist". Metafora particularizează sau generalizează, de ex. *Gheorghe* pentru toţi românii, *Ianoş* pentru unguri, *Ivan* pentru ruşi, *Iţic* şi *Ştrul* pentru evrei. O analiză convingătoare a antroponimelor realizează lingvista Maria Cosniceanu [9].

Analiza lexicală se face astăzi ca analiză lexico-semantică şi are ca unităţi de bază vocabularul, cuvântul, semnificaţia/sensul. Termenul *lexic* şi *vocabular* nu reprezintă sinonime perfecte, de vreme ce vocabularul sau vocabularele pot fi privite ca „(sub) mulţimi de cuvinte, delimitate din diferite puncte de vedere din ansamblul lexical al unei limbi", cum arată Angela Bidu-Vrânceanu şi Narcisa Forăscu [5, p. 13]. Disciplinele ştiinţifice preocupate de lexic sunt *lexicologia* (care integrează semantica, etimologia, dinamica lexicală şi neologia) şi *lexicografia*. Analiza lexicală presupune apelul la dicţionarele monolingve, adică la lexicografie. O bună analiză lexico-semantică se sprijină pe dicţionare explicative vechi şi noi. În lingvistica ultimelor decenii se vede importanţa acordată semanticii, ceea ce face necesară consultarea permanentă a dicţionarelor de sinonime, antonime, omonime sau paronime. S-a editat şi un dicţionar de

eponime [6], tehnica denominativă actuală cea mai productivă fiind transferul lexical prin conversiune de la numele proprii la nume comune, şi invers. Antroponimele nu se traduc şi nu sunt incluse în dicţionarele bilingve.

Cuvântul este o unitate lingvistică autonomă, care conţine o formă, un sens şi o categorie gramaticală. Este alcătuit ca o combinaţie de morfeme, care se poate delimita prin permutare, substituţie şi distribuţie. Apelativele cunosc o diversitate fără precedent, superioară numelui propriu de persoană. Realitatea extralingvistică are o anumită organizare, căreia îi corespunde, la nivelul limbii, o organizare macrostructurală (grupuri semantice de cuvinte), care se pot clarifica prin analiză. O prezentare a denumirilor persoanei poate avea în vedere următorii factori: vârsta (*copil, tânăr, vârstnic*), gradul de rudenie (*părinte, mamă, bunic*), orientare sexuală (*heterosexual, homosexual*), apartenenţa etnică (*român, maghiar*), apartenenţa confesională (*ortodox, catolic*), apartenenţa locală (*moldovean, timişorean*), apartenenţa zodiacală (*Balanţă, Capricorn*), ocupaţie (*învăţător, preot*), angajarea politică sau civică (*preşedinte, voluntar*).

Apelativele au un potenţial conţinut semantic, iar semele sunt activate în momentul enunţului. Ele posedă articolul definit *-l* şi se acordă cu adjectivul (*croitorul bătrân*), spre deosebire de antroponime care nu posedă articol şi au flexiune diferită (*Croitoru, lui Croitoru*).

Substantivele relaţionale se definesc semantic în cadrul relaţiei pe care o induc: relaţia de rudenie (*mamă, nepot, văr*) sau de vecinătate (*aliat, prieten, vecin*). Clasa substantivelor relaţionale poate fi extinsă la apelativele care exprimă un raport social: *magistru-discipol, proprietar-chiriaş, maistru-ucenic, şef-subaltern*.

Studiile recente de vocabular folosesc analiza semică, analiza câmpurilor semantice şi analiza contextuală, de cele mai multe ori asociate. Viorica Lifari consideră că „alături de aplicarea scenariului cognitiv prototipic, un studiu al conceptului trebuie să includă şi analiza semică a lexemului ce denumeşte conceptul, valenţa lui lexicală, analiza etimologică a lexemului şi schimbarea de sens al acestuia prezentată în ordine cronologică” [10, p. 7].

Analiza semică sau componenţială este metoda prin care se urmăreşte desprinderea asemănărilor şi deosebirilor dintre sensurile cuvintelor dintr-o paradigmă. Sememul este totalitatea semelor care acoperă un sens lexical. Delimitarea semelor este o procedură dificilă din cauza variabilităţii lor şi a lipsei unui inventar. Dacă, în alcătuirea paradigmelor lexico-semantice, semele comune pe baza cărora s-a făcut gruparea se delimitează relativ uşor, semele variabile sunt greu de diferenţiat. Termenul trebuie raportat la definiţia lexicografică, care pare totdeauna insuficientă. Cuvântul *babă* „femeie vârstnică”este polisemantic, poate aparţine câmpului lexical „vârstă umană” sau câmpului „nume de rudenie”. Emiţătorul o poate apela pe femeie cu empatie, cu indiferenţă sau injurios. Un sufix diminutival (*băbuţă*) sau augmentativ (*băboaie*), modifică percepţia. Trecerea substantivului la masculin (*băboi*) adaugă un alt sem. În analizele semice se are în vedere marca semantică considerată universală, opoziţia masculin/feminin sau culorile primare (prototipice), socotite cuvinte-axiomă [5,

p. 157]. Se pot identifica astfel: *Roşii* pentru comunişti, *Verzi* pentru ecologişti, *Halatele albe* pentru personalul sanitar etc. Similar, prin marca uman/nonuman se pot considera supranume metaforice titlurile *Gaiţele* (comedia lui Alexandru Kiriţescu) şi *Rinocerii* (piesa lui Eugen Ionescu).

De bază în analiza apelativelor, analiza câmpurilor semantice se dovedeşte inoperantă în cazul antroponimelor. Câmpurile se stabilesc pe baza proprietăţii semantice comune, proprietate redată prin mai multe seme, care se repetă în toate lexemele. Inventarul câmpului poate fi mai cuprinzător sau mai mic. Prin analiza acestor câmpuri se pot determina relaţiile de sens (echivalenţe, identităţi, opoziţii) pentru precizarea corectă a sensului, prin comparaţie. Un valoros studiu de acest gen privind numele de rudenie aparţine Alinei-Mihaela Bursuc [7] care particularizează definiţia lexicografică, analiza semică şi analiza contextuală.

Analiza contextuală trebuie să stea permanent în atenţia cercetătorului. Umberto Eco semnalează cooperarea interpretativă în textele narative: „Nu există enunţ, care, actualizat fiind din punct de vedere semantic, în toate posibilităţile sale de semnificaţie, să nu necesite un co-text. Dar acest enunţ are nevoie de co-text actual pentru că textul posibil era iniţial sau virtual prezent în acelaşi spectru enciclopedic al sememelor care îl compun. Gréimas afirmă că o anumită unitate semantică ca *pescatore* „pescar" constituie în însăşi structura sa semantică un potenţial program narativ. Destinatarul poate să actualizeze ceea ce subzistă numai în co-text, dar şi care subzistă deja, virtual în semem" [8, p. 41].

Rezultă că în analiza numelor de persoană trebuie utilizate numeroase metode clasice şi moderne preluate în ultimele ediţii ale gramaticilor academice şi continuate de studii noi ale specialiştilor.

Referinţe:

1. DUCROT, O., SCHAEFFER, J. M. *Noul dicţionar de ştiinţe ale limbajului*. Bucureşti: Babel, 1996.
2. CONDREA, I. *Sociolingvistica*: Suport de curs. Chişinău: CEP USM, 2018.
3. UNGUREANU, C. *Sociolingvistică contemporană*. Iaşi: Institutul European, 2020.
4. PANĂ, Dindelegan, G. (coord.) *Gramatica de bază a limbii române (GBRL)*. Ed. a II-a. Bucureşti: Univers enciclopedic gold, 2016.
5. BIDU-VRÂNCEANU, A., FORĂSCU, N. *Limba română contemporană. Lexicul*. Bucureşti: Humanitas Educaţional, 2005.
6. LAIU-DESPĂU, O. *Dicţionar de eponime. De la nume proprii…la nume comune*. Bucureşti: Saeculum IO, 2007.
7. BURSUC, A.-M. *Câmpul lexical al numelor de rudenie în limba română*. Iaşi: Casa Editorială Demiurg, 2016.
8. ECO, U. *Lector in fabula. Cooperare interpretativă în textele narative*. Bucureşti: Univers, 1991.

Resurse web:

9. COSNICEANU, N. *Aspecte semantice ale studierii numelor de persoană.* Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Aspecte%20semantice%20ale%20studierii%20numelor%20de%20persoane.pdf
10. LIFARI, V. *Metode de cercetare a conceptelor din perspectiva lingvisticii cognitive.* Disponibil: https://limbaromana.md/index.php?go=articole&n=3420